

KansenKaart: interactieve website ter bestrijding van onderwijsachterstanden

Henk Ritzen

KansenKaart

Hebben kinderen uit verschillende wijken in Nederland dezelfde kansen om succesvol te zijn in het basis- en middelbaar onderwijs? Deze vraag wordt beantwoord in de digitale KansenKaart <https://kansenkaart.nl/>. Een nieuwe onderwijsatlas om kansengelijkheid zichtbaar te maken. De onderwijsatlas is een interactieve kaart ontwikkeld naar analogie van de Amerikaanse 'Opportunity Atlas', <https://www.opportunityatlas.org/> van Harvard-economen Raj Chetty en Nathaniel Hendren. Het onderzoeksteam van Bastian Ravesteijn, Helen Lam, Matthijs Jansen, Coen van de Kraats (Erasmus School of Economics en Tinbergen Instituut) verzamelde anonieme gegevens over de inkomens van meer dan een miljoen Nederlanders geboren tussen 1982 en 1987. Ze registreerden waar zij opgroeiden, hun woonplaats, geslacht en migratieachtergrond. Hun 'bruto persoonlijk inkomen' werd gemeten in 2017-2018, en het inkomen van hun ouders in de periode 2006-2010. De assumptie is dat de meeste mensen vanaf hun 26-jarige leeftijd qua werk en inkomen in hetzelfde sociaaleconomische spoor blijven zitten. Alleen de inkomenskloof tussen vrouwen en mannen wordt groter, omdat vrouwen geboren tussen 1982 en 1987 in 2017-2018 kinderen kregen en hierdoor minder gingen werken of zelfs stopten met werk.

Centrale assumptie in de KansenKaart is het feit dat het onderwijsniveau van mensen sterk samenhangt met de wijk waar je als kind bent opgegroeid. De KansenKaart laat precies per gemeente, per wijk en zelfs per postcodegebied zien wat de onderwijsuitkomsten zijn van leerlingen, uitgesplitst naar geslacht, migratieachtergrond en inkomen van hun ouders. Een belangrijke bevinding uit de KansenKaart is dat kinderen uit arme gezinnen, vaker dan gemiddeld een lager schooladvies krijgen, dan hun score op de eindtoets doet vermoeden. Het is algemeen bekend dat een laag advies grote gevolgen heeft voor de toekomstige schoolloopbanen van kinderen. De KansenKaart legt deze verschillen tussen gemeenten, wijken en postcodegebieden bloot en maakt kansengelijkheid op het niveau van de wijk (en zelfs school) waarin het kind leeft zichtbaar. Niet alle gemeenten, wijken en postcodegebieden zijn per doelgroep gevuld met data over de variabelen geld, gezondheid en onderwijs. De kaart is dus nog volop in ontwikkeling.

KansenKaart en onderwijsachterstandenbeleid

Vanuit wetenschappelijk perspectief weten we al heel lang dat de oorzaken van onderwijsachterstanden in het sociale milieu liggen waarin kinderen opgroeien. Bij laagopgeleide ouders is de afstand tussen school- en thuismilieu groter en worden minder educatieve activiteiten ondernomen en minder hulp bij huiswerk geboden (Leseman, 2007). De kansenkaart beperkt zich tot het leggen van een causaal verband tussen gemeenten en wijken (postcodegebieden). Factoren als opvoeding, onderwijskwaliteit van scholen en sociaalpedagogische netwerken worden in de KansenKaart niet meegenomen. Hiervoor ontbreken kwantitatieve data. Qua visie en opzet sluit de KansenKaart met de kwantitatieve data goed aan bij het Nederlandse achterstandenbeleid. Een beleid dat al vele jaren weerbarstig is en vooral verstoken is van kwantitatieve data. Dat wil niet zeggen dat er in het verleden geen actief achterstandenbeleid is gevoerd. De afgelopen 50 jaar werden in Nederland preventieve maatregelen getroffen om onderwijsachterstanden te bestrijden. Volgens Driessen (2020) hebben deze maatregelen de Nederlandse Staat miljarden Euro's gekost. De maatregelen worden beschrijvend en correlatieel geëvalueerd, waardoor hard empirisch bewijs ontbreekt. De data op de KansenKaart hebben de potentie het onderwijsachterstandenbeleid een impuls te geven gedegen empirisch onderzoek op te

zetten. Ook kunnen de data van de OnderwijsKaart gekoppeld worden aan recente thema's uit het onderwijsachterstandenbeleid. Het gaat volgens Merry en Driessen (2014; 2019) om de volgende thema's:

- grote verschillen in onderwijskwaliteit;
- te vroege selectie;
- chronisch en toenemend lerarentekort in achterstandswijken;
- veel kinderen krijgen geen passend onderwijs en zitten langdurig thuis;
- opkomst van het schaduwonderwijs en bijlesindustrie;
- hoogopgeleide ouders kiezen voor een 'witte school';
- en kinderen van hoogopgeleide ouders krijgen een hoger schooladvies in vergelijking met kinderen die hetzelfde presteren maar waarvan de ouders over een lager opleidingsniveau beschikken.

Regionale kansenongelijkheid

De data uit de KansenKaart bevestigen dat het Nederlandse onderwijssysteem de ongelijkheid (segregatie) tussen kinderen van laag- en hoogopgeleide ouders versterkt. Ook andere studies bevestigen dat vroege selectie na de basisschool negatief is voor kinderen uit de lagere sociale milieus (NRO, 2017; Inspectie van het Onderwijs, 2018). Zij zitten verhoudingsgewijs erg kort in de klas met leerlingen uit de hogere sociale milieus, waardoor hun talenten onvoldoende worden uitgedaagd. De KansenKaart sluit op deze ontwikkelingen aan door online data te genereren waaruit blijkt dat regionale kansenongelijkheid begint in het primair onderwijs en wordt vervolgd in het voorgezet onderwijs. Een voorbeeld. Zestienjarigen die in Oegstgeest, Bloemendaal, Heemstede, Rozendaal en Laren opgroeien, hebben drie keer zoveel kans om havo of vwo te volgen als hun leeftijdsgenoten in Pekela, Urk, Hoogeveen en Stadskanaal. Opvallend is dat deze relatieve verschillen even groot zijn vergeleken met kinderen van ouders met een even laag inkomen. Zestienjarigen uit de noordelijke randstad volgen vaker havo of vwo dan leeftijdsgenoten in het noorden van het land, de kop van Noord-Holland, midden-Gelderland, Twente, de Achterhoek, Rotterdam, het noorden en oosten van Zeeland en de regio ten noorden van Eindhoven. De provincies Groningen, Friesland, Drenthe en de noordelijke delen van Overijssel en Flevoland zijn dus relatief ongunstig om naar school te gaan. Ook laat de KansenKaart zien welk percentage van de leerlingen een lager schooladvies krijgt dat niet overeenkomt met scores uit de eindtoets in groep 8 (van Cito en andere aanbieders). Leerlingen in het noorden en oosten van Nederland halen gemiddeld hogere scores dan leerlingen in de noordelijke randstad. Terwijl Randstadleerlingen vaker een hoger schooladvies krijgen dan de werkelijke scores behaald op de eindtoets. Een 'onderadvies' komt in de noordelijke randstad bijna niet voor, maar juist wel in dunbevolktere gebieden. Voor de tweedeling tussen West Nederland en Noord Nederland worden twee redenen gegeven: (1) Noord Nederland is dunner bevolkt en heeft relatief minder banen en opleidingen; en (2) het politieke beleid richt zich niet op ondersteuning van de armste delen van Nederland, maar op het versterking van de rijkste delen. De KansenKaart biedt de mogelijkheid om op regionaal niveau kansenongelijkheid te bestuderen en vervolgens beleid te ontwikkelen. Te denken valt aan regionaal werving en intake-beleid, het opzetten van regionale ondersteuningsprogramma's voor taal, rekenen en begrijpend lezen, het regionaal bevorderen van de opstroom (binnen de school) en doorstroom (tussen de scholen) van leerlingen, het opzetten van regionale programma's voor de overgang van po-vo (tienerscholen voor leerlingen tussen 10 en 14 jaar), en natuurlijk ook input voor de ontwikkeling van gemeentelijk onderwijsbeleid ter bestrijding van onderwijsongelijkheid. Belangrijk is ook dat individuele scholen met de kaart leren werken.

Kansenkaart basis voor data-geïnfomeerd werken

De data uit de KansenKaart kunnen op lokaal niveau worden ingezet. In wetenschappelijke termen biedt de KansenKaart 'evidence informed data' op basis waarvan wetenschappers (o.a. de lectoraten in het hoger onderwijs), docenten, studenten (bijvoorbeeld van lerarenopleidingen en opleidingen als Social Work, Sociaal Pedagogische Hulpverlening en Toegepaste Psychologie) in-depth studies kunnen

doen. Ook scholen in het primair en voortgezet onderwijs kunnen met behulp van de KansensKaart systematisch data verzamelen, analyseren en interpreteren. De kwantitatieve data uit de KansensKaart kunnen de scholen aanvullen met hun eigen kwalitatieve data verkregen uit schoolinterventies, onderzoek dat bijvoorbeeld door docenten in het kader van hun master studie is verricht en binnen hun eigen school is uitgevoerd. Maar ook kwalitatieve data als onderzoeksverslagen verkregen uit observaties, data op het gebied van cognitieve als niet-cognitieve toetsresultaten (determinatie van onder- en bovenpresteerders), resultaten uit leerlingvolgsystemen, rapporten van de onderwijsinspectie over de basiskwaliteit van de scholen en data van voortijdig schoolverlaters complementeren de kwalitatieve data. Belangrijk is dat de onderzoekgegevens een direct verband hebben met het voorkomen van onderwijsachterstanden.

Belangrijk is ook dat docenten en schoolleiding de data uit de KansensKaart met elkaar bespreken en elkaar feedforward en feedback geven. Of, gezamenlijk hypothesen formuleren en toetsen, bijvoorbeeld dat een verlengde brugperiode beter is voor de kansen van kinderen uit sociaal zwakkere wijken. Het bestuderen van data leidt er volgens Schildkamp (2012) toe dat de school als gemeenschap (schoolleiding én docenten) beter gaat presteren waardoor op termijn op basis van ontwikkelde interventies de prestaties van leerlingen zullen verbeteren. Data-geïnformeerd werken is volgens Schildkamp (2012) “het systematisch verzamelen, analyseren, interpreteren en gebruiken van kwalitatieve en kwantitatieve data (zoals observaties, toetsresultaten, inspectierapporten) over het functioneren van de school voor het behalen van de doelen van de school en voor verbetering van het onderwijs op zowel schoolniveau (zoals de doorstroom) als klasniveau (bijvoorbeeld de leerprestaties van leerling)” (p. 30). Het analyseren van de data uit de KansensKaart is niet alleen voorbehouden aan schoolleiders en beleidsadviseurs maar is een zoektocht in de data door docenten én schoolleiding. Door samen de data te analyseren, te interpreteren en hierover in de school het gesprek aan te gaan worden nieuwe inzichten ontwikkeld die uiteindelijk leiden tot beter onderwijs en het (deels) tegengaan van onderwijsachterstanden door de kansen van leerlingen te vergroten.

KansensKaart en het Hoger Onderwijs

Al eerder is aangegeven welke betekenis de ‘evidence informed data’ uit de KansensKaart heeft voor het basis en voortgezet onderwijs als voor enkele HBO-opleidingen. Ook het Hoger Onderwijs kan het achterstandsbeleid op instellings- en opleidingsniveau intensiveren door preventieve en curatieve maatregelen te treffen. Preventief door nauw samen te werken met gemeenten waaruit de instelling studenten werft. Een instrument hierbij is de voorlichting met aandacht voor specifieke groepen in achterstandswijken. Curatief door op meso- en microniveau de emancipatie van aanstaande HBO-studenten te bevorderen en hen tijdens de opleiding extra ondersteuning te bieden op het gebied van taal, rekenen en algemene studievoordigheden. Daarnaast interventies binnen de Hogeschool ontwikkelen ter versterking van de binding en betrokkenheid van studenten uit achterstandswijken met hun hbo-opleiding (Ritzen & Woudt-Mittendorff, 2016). Het verbeteren van de sociaal-emotionele binding van studenten uit achterstandswijken met hun opleiding is een belangrijke voorspeller voor hun studiesucces (Elffers, 2018; Kappe, 2021). Bijvoorbeeld het bevorderen van sociale interacties tussen medestudenten, docenten en staf door studenten uit achterstandswijken actief aan hun opleiding te laten deelnemen. Tenslotte het uitvoeren van projecten met vmbo- en mbo-scholen ter bevordering van de aansluiting en doorstroming van studenten naar het HBO, zie bijvoorbeeld het Toptraject van Saxion, <https://www.toptraject.nl/>.

Toch maar verhuizen?

De KansensKaart is niet bedoeld om goede en slechte wijken te framen. Of experimenten op te zetten om mensen uit “slechte” buurten te laten verhuizen naar “goede” buurten, zoals in de vorige eeuw gebeurde voor het Amerikaanse onderzoek “Moving to Opportunity in Boston” (Katz, Kling, & Liebman, 2001). Op basis van ontvangen vouchers voelde de experimentele groep zich weliswaar veiliger,

gezonder en hadden de jongens minder gedragsproblemen, maar de werkgelegenheid en het inkomen van de ouders veranderde niet significant. Dus toch maar niet verhuizen, en vooral blijven zoeken naar interventies die de levenskansen en leefomgeving van kinderen uit arme gezinnen direct verbeteren. De KansenKaart is niet de oplossing van het vergroten van de levenskansen van deze kinderen, maar deel van de oplossing. Willen we de levenskansen van kinderen vergroten dan moeten kinderen en hun moeders die bloot gesteld zijn aan huiselijk geweld, verslavingen of andere problemen al tijdens de voorschoolse educatie worden ondersteund. Deze kinderen lopen meer risico op problemen in hun ontwikkeling en moeten op het gebied van hun lichamelijke en psychische gezondheid en leefstijl worden ondersteund. En zo zijn er nog meer voorbeelden te noemen.

Tenslotte mag de KansenKaart als deel van de oplossing niet voorbijgaan aan de unieke wijze waarop docenten hun onderwijsproces vormgeven. De KansenKaart heeft de potentie in zich een succes te worden, mits de kwantitatieve data in balans worden gebracht met de onderwijspedagogische uitgangspunten die de scholen in de gemeenten, wijken en postcodegebieden nastreven. Deze balans vormt de baseline voor nieuwe interventies ter bestrijding van onderwijsachterstanden.

Referenties

- Driessen, G. & Merry, M.S. (2014). Trends in educational disadvantage in Dutch primary school, *Educational Review*, 66:3, 276–292, DOI: [10.1080/00131911.2013.771146](https://doi.org/10.1080/00131911.2013.771146)
- Driessen, G. & Merry, M.S. (2019). *Volharden dat onderwijs gelijke kansen biedt, is moreel dubieus*. Geraadpleegd van: <https://www.researchgate.net/publication/333682779>
- Driessen, G. (2020). De bestrijding van onderwijsachterstanden: beleid, praktijk en opbrengsten. In B. van de Grift (ed.), *De kleutervriendelijke school*. (pp.122–127). Helmond: OMJS.
- Elffers, L. (2018). *Presentatie tijdens G5 studiedag binding met Studenten*. Lectoraat Studiesucces. Geraadpleegd van: <https://www.inholland.nl/media/16197/verslag-studiedag-binding.pdf>
- Inspectie van het Onderwijs. (2018). *Kansen(on)gelijkheid bij de overgangen po-vo: bevindingen en bevorderende en belemmerende factoren*. Utrecht: Inspectie van het Onderwijs.
- Kappe, R. (2021). *Zonder relatie, geen prestatie: over het belang van verbondenheid*. Essay geschreven voor het NRO Symposium Hoger Onderwijs: Nieuwe richtingen na de pandemie? Geraadpleegd van: https://www.nro.nl/sites/nro/files/media-files/thema_2_-_rutger_kappe.pdf
- Katz, L.F., Kling, J.R., & Liebman, J.B. (2001). Moving to opportunity in Boston: Early results of a randomized mobility experiment, *The Quarterly Journal of Economics*, p. 607–654. Geraadpleegd van: <https://uh.edu/~adkugler/Katzetal.pdf>
- Leseman, P.P.M. (2007). Achterstandenbeleid: voorbij de voor- en vroegschoolse periode. In P.A.H. Van Lieshout, M.S.S. Van der Meij & J.C.I. De Pree (Red.), *Bouwstenen voor betrokken jeugdbeleid*. Amsterdam: Amsterdam University Press. Geraadpleegd van: <https://www.wrr.nl/publicaties/verkenningen/2007/04/19/bouwstenen-voor-betrokken-jeugdbeleid---15>
- Nationaal Regieonderzoek Onderwijs (NRO) (2017). *Draagt later keuzemoment voortgezet onderwijs bij aan schoolsucces?* Geraadpleegd van: <https://www.nro.nl/wp-content/uploads/2017/07/225-Antwoord-Latere-overgang-po-vo.pdf>
- Ritzen, H. & Woudt-Mittendorff, K. (2016). *Bouwstenen voor het succesvol vormgeven van een leerweg vmo-mbo-hbo in het Toptraject*. Kenniscentrum Onderwijsinnovatie. Enschede: Saxion University of Applied Sciences. Geraadpleegd van: <http://www.toptraject.nl/wp-content/uploads/2016/12/Toptraject-bouwstenen-2016-LR.pdf>
- Schildkamp, K. (2012). Opbrengstgericht werken: data-geïnfomeerd onderwijs voor schoolverbetering. In: Zwart, R., Van Veen, K. & Meirink, J. (Eds.) (2012). *Onderzoek in de school ter discussie: doelen, criteria en dilemma's*. Expertisecentrum Leren van Docenten: Leiden. Geraadpleegd van: https://www.researchgate.net/publication/271844839_Onderzoek_in_de_school_ter_discussie_doel_en_criteria_en_dilemma's

Woorden:

Tekst: 1882

Referenties: 274

Dr. Henk Ritzen is em. lector middelbaar beroepsonderwijs van Saxion, onderzoeker, adviseur, toezichthouder en partner bij R&I advies.